

Democratische dijkverzwaring

23 Hij werd ingehaald door de tijd, mijn mederedacteur Ybo Buruma, en voelde zich verplicht nog wat pagina's aan de ontwikkelingen sinds de verkiezing van Trump te wijden. In de stijl van zijn boek *De onvoltooide rechtsstaat* zijn dat geruststellende woorden. Ja, we moeten waakzaam zijn voor het aantasten van de Rule of Law, maar vergeet niet dat we er zelf bij zijn.

'Wanneer de Rule of Law plaatsmaakt voor de Rule by Law is niet precies aan te duiden,' schrijft Buruma. In het geval van de Rule by Law hanteert een sterke man in een autoritair regime wetten om zijn wil op te leggen en door te voeren. In een land waarin de Rule of Law leidend is, zijn ook machthebbers gebonden aan het recht. De aantasting van de rechtsstaat, legt hij uit, is een geleidelijk proces, vormgegeven door mensen. Het verzet daartegen is ook mensenwerk, dat moed en een onafhankelijke blik vergt, zo laat Buruma zien in zijn historische overzicht van de ontwikkeling van de rechtsstaat van 1813 tot 2025.

De inkt van zijn prachtige *magnum opus* was nog niet droog of de conservatieve meerderheid van het Amerikaanse Hoogerechtshof oordeelde op 27 juni 2025, kort gezegd, dat de rechter niet de bevoegdheid heeft 'executive orders' van de president buiten werking te stellen, ook niet als deze strijdig zijn met de Grondwet.¹ Rechter Sotomayor schreef een moedige *dissent* namens de drie rechters die de minderheid vormden.

'The rule of law is not a given in this Nation, nor any other. It is a precept of our democracy that will endure only if those brave enough in every branch fight for its survival. Today, the Court abdicates its vital role in that effort.'

Volgens Sotomayor is de uitspraak niets minder dan een open uitnodiging voor Trump de Grondwet te omzeilen. Met het arrest is de Verenigde Staten een stap dichtbij de Rule by Law: het recht volgens Trump.

Juist omdat het huis van de rechtsstaat voortdurend in de steigers staat, is het verstandig waakzaam te blijven voor verbetering.

Het is maar goed dat de Minister van Binnenlandse Zaken vlak voor de val van het kabinet de Wet op de politieke partijen (Wpp) indiende. Het wetsvoorstel, dat al sinds 2019 in voorbereiding is, bevat onder meer regels over financiering van politieke partijen, een zeer welkom onderdeel. De erosie van de rechtsstaat in de VS is onder meer het gevolg van de ongebreidelde financiering van kandidaten, mogelijk gemaakt door het Hoogerechtshof in 2010.²

Uitermark stuurde met het wetsvoorstel ook een brief mee over de voor- en nadelen van het stellen van nadere regels aan de interne organisatie van politieke partijen ter bevordering van hun democratisch gehalte. Het is een onderwerp dat de Wpp nadrukkelijk niet regelt, tot het chagrijn van sommigen.³ Het onderwerp zal, samen met de mogelijkheid van een partijverbod, als eerste worden besproken door de vaste commissie voor binnenlandse zaken.

Volgens de minister vormt het reguleren van de interne organisatie van partijen een verregaande ingreep

in de vrijheid van vereniging. Volgens haar past juist bij politieke partijen de vrijheid om zichzelf in lijn met haar maatschappelijke opvattingen te organiseren. Drie deskundigen die zich op uitnodiging tijdens een rondetafelgesprek over het onderwerp uitlieten, zijn het met haar eens.⁴ Ook zij wijzen op de vrijheid van vereniging.

Helemaal overtuigd ben ik niet. Moet de ruime vrijheid die politieke partijen genieten om hun maatschappelijke opvattingen te ventileren, ook als deze schokken, beledigen of verontrusten, niet ook verplichtingen met zich meebrengen? Op vergelijkbare wijze moet bij de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting rekening worden gehouden met 'plichten en verantwoordelijkheden' (artikel 10 lid 2 EVRM). De vrijheid van vereniging is bovendien geen absoluut recht en kan juist worden beperkt wanneer dit noodzakelijk is in een *democratische* samenleving (artikel 11 lid 2 EVRM).

De minister en de deskundigen vinden dat de in de Wpp opgenomen transparantie-verplichtingen een betere waarborg vormen voor rechtsstatelijkheid dan het stellen van vereisten aan de interne democratie. De wet verplicht politieke partijen daarom 'een bepaalde mate van transparantie' in acht te nemen wat betreft de interne organisatie. Het ene lijkt mij in het verlengde van het andere te liggen.

Dat interne partijdemocratie juist leidt tot meer transparantie, bleek tijdens het recente gezamenlijke partijcongres van GroenLinks en de PvdA. Het congres bleef achter de motie van de Tweede Kamerfractie staan die oproept tot een wapenembargo aan Israël. De interne discussie werd breed uitgemeten in de pers.

De wijze waarop politieke partijen tot stand zijn gekomen en georganiseerd, vormt een belangrijke indicatie om het risico van ondermijning van de rechtsstaat te bepalen. Uit Amerikaans onderzoek volgt dat democratische afkalving met name in gang wordt gezet in landen waar sprake is van een politieke partij die gebouwd is rondom één persoon.⁵ Wanneer interne tegenspraak ontbreekt, omdat de eigen positie afhankelijk is van de partijleider, erodeert de rechtsstaat. Dat interne partijdemocratie geen absolute waarborg vormt tegen ondemocratisch handelen, zoals de minister betoogt, lijkt mij geen reden haar niet in te voeren. In vergelijking tot het partijverbod, een draconische maatregel die de regering als *ultimum remedium* wel wil invoeren, biedt het bij uitstek een manier om de dijken van de democratie te verzwaren.

Christiaan Alberdingk Thijm

1. Supreme Court of the United States 27 juni 2025, No. 24A884, (*Trump/CASA, Inc.*).

2. Supreme Court of the United States 21 januari 2010, 558 U.S. 310 (2010), (*Citizens United v. Federal Election Commission*).

3. Zie Sneller, 'Alle politieke partijen moeten leden hebben, regel dat bij wet', *Trouw* 18 juni 2025.

4. Corduwener, Van Leunen en Voerman. Zie de inbreng: tweedekamer.nl/downloads/document?id=2025D27151 (paper Voerman), tweedekamer.nl/downloads/document?id=2025D27574 (paper Van Leunen), tweedekamer.nl/downloads/document?id=2025D26735 (paper Corduwener). Ook Ingrid Leijten gaf een bijdrage, in haar geval over het partijverbod.

5. Frantz, Kendall-Taylor en Wright, *The Origins of Elected Strongmen: How Personalist Parties Destroy Democracy from Within*, Oxford University Press 2024.